

PROP-KOG/2024-07

20.08.2024 r.

Uwagi Komisji ds. Ochrony Gatunków Państwowej Rady Ochrony Przyrody
do specyficznych kryteriów wyboru projektów w zakresie zwalczania gatunków inwazyjnych,
w ramach programu FEnIKS działanie 1.5 Ochrona przyrody i rozwój zielonej infrastruktury.

W związku z trwającymi konsultacjami kryteriów wyboru projektów w zakresie zwalczania gatunków inwazyjnych, w ramach programu FEnIKS, zamieszczamy poniżej uwagi do specyficznych kryteriów wyboru projektów składanych w ramach działania 1.5. Większości z tych uwag towarzyszą propozycje zmian, jednak w części przypadków problem został jedynie zasygnalizowany, ponieważ w opinii PROP kryteria te należy poddać ponownej dyskusji z udziałem przedstawicieli Ministerstwa Klimatu i Środowiska, Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska, Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, a także ekspertów zajmujących się inwazjami biologicznymi gatunków obcych.

PROP deklaruje chęć uczestnictwa w dalszych pracach nad tymi kryteriami.

KRYTERIA OBLIGATORYJNE OCENIANE ZERO-JEDYNKOWO (niespełnienie kryterium eliminuje projekt z możliwości otrzymania dofinansowania)

1. Zgodność z Listą inwazyjnych gatunków obcych stwarzających zagrożenie dla Unii i Polski

Choć kryterium to należy uznać za formalnie uzasadnione, to jego stosowanie będzie skutkowało brakiem finansowania projektów, których celem jest zwalczanie takich gatunków obcych, które nie zostały ujęte w przepisach dotyczących gatunków obcych. Przykładami takich gatunków są nawłoc kanadyjska, dąb czerwony, klon jesionolistny czy norka amerykańska, które były dotychczas jednymi z najczęściej i najbardziej skutecznie zwalczanych w Polsce inwazyjnych gatunków obcych. Dla przykładu, zwalczanie norki amerykańskiej w Narwiańskim i Biebrzańskim PN zwiększyło udatność lęgów ptaków wodno-błotnych. Ponieważ trwałe i całkowite wyeliminowanie tego gatunku nie jest możliwe, dla utrzymania efektów uzyskanych w przeszłości konieczne jest podejmowanie cyklicznego zwalczania.

Ograniczenie finansowania projektów mających na celu zwalczanie norki amerykańskiej, a także innych gatunków obcych nieuwzględnionych w przepisach prawnych, bez wątpienia będzie skutkowało eskalacją negatywnego wpływu, który te gatunki wywierają na środowisko przyrodnicze i gospodarkę. Ryzyko związane z brakiem finansowania tych gatunków, było zidentyfikowane w czasie konsultacji społecznych na etapie przygotowywania rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 9 grudnia 2022 r. w sprawie listy inwazyjnych gatunków obcych stwarzających zagrożenie dla Unii i listy inwazyjnych gatunków obcych stwarzających zagrożenie dla Polski, działań zaradczych oraz środków mających na celu przywrócenie naturalnego stanu ekosystemów. Optymalnym rozwiązaniem byłaby nowelizacja Rozporządzenia polegająca na włączeniu tych gatunków obcych, które są obecnie pominięte, a które w przeszłości były celem prowadzenia działań zaradczych. Dotyczy to m.in. następujących gatunków:

norka amerykańska *Neovison vison*
dąb czerwony *Quercus rubra*
czeremcha amerykańska *Padus serotina*
klon jesionolistny *Acer pseudoplatanus*
robinia akacjowa *Robinia pseudoacacia*
nawłoc kanadyjska *Solidago canadensis*
nawłoc późna *Solidago gigantea*
tawuła kutnerowata *Spiraea tomentosa*

Należy także wziąć pod uwagę, że w czasie przygotowywania niniejszej opinii trwa dyskusja nad poszerzeniem listy IGO stwarzających zagrożenie dla Unii, a jednym z gatunków, które mogą zostać do tej listy dodane, jest norka amerykańska. Głosowanie w tej sprawie planowane jest w pierwszym kwartale 2025 r. Zatem o ile w oparciu o kryterium nr 1 projekty mające na celu zwalczanie tego gatunku zostałyby w chwili obecnej wykluczone z racji nieuwzględnienia norki w przepisach, to już kilka miesięcy później, w razie objęcia tego gatunku przepisami, te same projekty wypełniłyby to kryterium.

2. Ocena zgodności zaplanowanych działań z obowiązującymi przepisami prawa

W kryterium tym ocenie będzie podlegała zgodność zaplanowanych do realizacji działań z rozporządzeniem UE nr 1143/2014, ustawą o gatunkach obcych, ustawą o ochronie przyrody oraz Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 9 grudnia 2022 r. w sprawie listy inwazyjnych gatunków obcych stwarzających zagrożenie dla Unii i listy inwazyjnych gatunków obcych stwarzających zagrożenie dla Polski, działań zaradczych oraz środków mających na celu przywrócenie naturalnego stanu ekosystemów. Kryterium to jest zatem częściowo tożsame z kryterium nr 1 („Zgodność z Listą inwazyjnych gatunków obcych stwarzających zagrożenie dla Unii i Polski”), co nie wydaje się uzasadnione. Jednocześnie uwagi dotyczące kryterium nr 1 mają zastosowanie również do kryterium nr 2.

3. Identyfikacja stanu wyjściowego

W kryterium tym ocenie będzie podlegało „czy dane stwierdzenie gatunku inwazyjnego zostało wprowadzone do Centralnego Rejestru Danych IGO i opublikowane w narzędziu GEOSERWIS GDOŚ”.

Można założyć, że intencją było następujące brzmienie tego kryterium:

„czy lokalizacje stwierdzeń IGO, w których realizowany będzie projekt, zostały wprowadzone do Centralnego Rejestru Danych o IGO i opublikowane w serwisie/na stronie GEOSERWIS GDOŚ”.

Jednak nawet w przypadku wdrożenia zaproponowanej zmiany, kryterium to budzi duże wątpliwości. Dane dostępne w serwisie GEOSERWIS GDOŚ w żadnym razie nie oddają rzeczywistego występowania gatunków. Wynika to m.in. z dużych opóźnień we wprowadzaniu nowo zgłaszanych lokalizacji gatunków do Rejestru IGO i ich publikacji w serwisie. Sytuacja taka dotyczy na przykład żółwia ozdobnego *Trachemys scripta*, dla którego liczba znanych stanowisk (w tym takich, które zostały zgłoszone) jest o rząd wielkości większa niż liczba stanowisk udostępnionych w serwisie GEOSERWIS GDOŚ. Z drugiej strony – część informacji udostępnionych w tym serwisie może być nieaktualna ze względu na to, że stwierdzony wcześniej w danej lokalizacji IGO obecnie już tu nie występuje. Dotyczy to nie tylko gatunków o dużej mobilności (np. ptaków), ale także efemerycznych populacji roślin.

Ponadto, w przypadku niektórych gatunków obcych, można z dużym prawdopodobieństwem wytypować lokalizacje ich występowania nawet mimo braku bezpośrednich stwierdzeń ich obecności. Sytuacja taka dotyczy np. obcych gatunków żółwi wodno-łądowych, które bez wątplenia występują w wielu zbiornikach wodnych położonych na obszarach miejskich. Wobec powyższego, zastosowanie kryterium nr 3 może skutkować tym, że realizacja projektów będzie obejmowała jedynie lokalizacje udostępnione w serwisie GEOSERWIS GDOŚ, stanowiących jedynie niewielką frakcję lokalizacji, w których gatunek w rzeczywistości występuje. Nie jest również jasne, czy wykryte w trakcie realizacji projektu stanowiska będą mogły zostać objęte działaniami, zanim nie zostaną opublikowane w serwisie. Należy przy tym zaznaczyć, że czas jaki upływa od zgłoszenia stwierdzenia obecności IGO w środowisku, do wprowadzenia i opublikowania tej informacji, jest w niezależny od podmiotów, które będą się ubiegać o finansowanie zwalczania. Może zatem dojść do paradoksalnej sytuacji, w której wnioskodawca nie będzie mógł podjąć działań w stosunku do IGO podlegającego szybkiej eliminacji (np. bernikli kanadyjskiej *Branta canadensis*), stwierdzonego w miejscu, w którym wcześniej nie występował. Do czasu wprowadzenia i opublikowania tej informacji, osobnik IGO może nie występować już w miejscu wcześniejszego stwierdzenia. Możliwy jest również odwrotny scenariusz, w którym w czasie, jaki upłynął między przygotowaniem wniosku o finansowanie projektu, a rozpoczęciem jego realizacji, zanikną stanowiska IGO, na których Wnioskodawcy zadeklarowali prowadzenie zwalczania, co potencjalnie może prowadzić do kwestionowania wypełnienia.

4. Poprawność przygotowania Planu realizacji projektu

Brak uwag do tego kryterium.

5. Posiadanie prawa do dysponowania gruntami lub obiektami na cele realizacji projektu

W kryterium tym ocenie będzie podlegało, czy Wnioskodawca posiada udokumentowane prawo do dysponowania gruntami lub obiektami na cele realizacji projektu. Nie jest jasne w jaki sposób prawo takie ma zostać udokumentowane.

6. Doświadczenie i potencjał wnioskodawcy

Brak uwag do tego kryterium

7. Ocena ryzyka

Brak uwag do tego kryterium

8. Skuteczność metod zwalczania

W kryterium tym ocenie będzie podlegało to, czy „skuteczność zaproponowanych metod eliminacji gatunków inwazyjnych została potwierdzona w Polsce lub w Europie oraz metody te mogą być stosowane w polskim systemie prawnym”.

Należy zwrócić uwagę, że w świetle przepisów ustawy o gatunkach obcych, eliminacja nie jest jedynym celem zwalczania IGO. W przypadku niektórych gatunków należy dążyć do ich izolacji lub kontroli populacji.

Zastosowanie tego kryterium wykluczy z finansowania wnioski, w których IGO będą zwalczane metodami, których skuteczność została potwierdzona poza Polską i Europą. Tym

samym finansowania nie uzyskają projekty, w których wnioskodawcy zamierzają wykorzystać metodykę stosowaną w krajach przodujących w skutecznym zwalczaniu inwazyjnych gatunków obcych, takich jak Australia, Nowa Zelandia czy USA. Część wykorzystywanych w tych krajach metod jest uznawana za kontrowersyjne z punktu widzenia dobrostanu zwierząt lub niepożądanych skutków ubocznych. Jednak wydaje się, że ryzyko zastosowania tego typu metod w finansowanych projektach będzie wyeliminowane zapisem o ich zgodności z polskim systemem prawnym.

Proponuje się zatem następujące brzmienie definicji tego kryterium:

„skuteczność zaproponowanych metod prowadzenia działań zaradczych (w stosunku do IGO) została potwierdzona w publikacjach i mogą one być stosowane w polskim systemie prawnym”

Należy jednak zwrócić uwagę, że zarówno tytuł, jak i definicja tego kryterium, w dużym stopniu pokrywa się z kryterium rankingującym nr 3 („Metody zwalczania”), do którego uwagi zamieszczono poniżej.

KRYTERIA RANKINGUJĄCE OCENIANE PUNKTOWO (0 pkt w danym kryterium nie eliminuje projektu z możliwości otrzymania dofinansowania)

W ocenianej propozycji, zarówno w kryteriach obligatoryjnych, jak i rankingujących, zastosowano numerację rozpoczynającą się od numeru 1. W celu uniknięcia nieporozumień proponuje się zachowanie ciągłości numeracji dla wszystkich kryteriów (obecne kryterium rankingujące nr 1 byłoby wówczas kryterium nr 9).

1. Stopień przyczynienia się do całkowitego usunięcia gatunku z polskiej przestrzeni przyrodniczej

Zgodnie z definicją tego kryterium, oceniane będzie „*uprawdopodobnienie przez wnioskodawcę eliminacji danego gatunku inwazyjnego z polskiej przestrzeni przyrodniczej*”. Zasadnicza uwaga wynika z opisu znaczenia kryterium (sposobu oceny): w zależności od stopnia eliminacji (od całkowitej eliminacji w skali lokalnej do całkowitej eliminacji w skali całej Polski), liczba przyznanych punktów będzie wynosiła 5, 10 lub 25. Należy zauważyć, że maksymalna suma punktów przyznanych we wszystkich kryteriach wynosi 76. Punkty przyznane w kryterium nr 1 mogą zatem stanowić niemal 1/3 całej punktacji, stąd należy je uznać za kryterium kluczowe.

Jak wskazują doświadczenia dostępne w licznych publikacjach, jednoznaczne określenie skuteczności działań zaradczych w stosunku do gatunków obcych jest bardzo złożone i nie może się odbyć bez monitoringu efektów, niejednokrotnie bardzo długiego. Z pewnością ocena skuteczności działań nie jest możliwa *a priori*, na etapie przygotowywania wniosku (ocena taka miałaby wówczas jedynie deklaracyjny charakter), czy też na etapie jego oceny. Dotyczy to zwłaszcza całkowitej eliminacji, o której mowa w tym kryterium, ale również izolacji, czy też kontroli populacji, które w świetle ustawy o gatunkach obcych w równym stopniu są „pełnoprawnymi” działaniami zaradczymi, a które – co wydaje się nieuzasadnione – zostały zupełnie w tym kryterium pominięte.

Czynniki warunkujące brak możliwości wiarygodnej oceny skuteczności działań przed ich zakończeniem mogą być zupełnie niezależne od wnioskodawców. Można tu wymienić choćby ryzyko powtórnej inwazji gatunku wskutek samodzielnej ekspansji spoza obszaru realizacji projektu (np. z zagranicy) lub wskutek powtarzających się niekontrolowanych introdukcji na obszarze prowadzenia działań. Wystąpienie anomalii pogodowych, czy też indywidualne cechy osobników zwalczanego gatunku (np. brak reakcji na przynętę stosowaną

w pułapkach) to kolejne spośród wielu czynników, które obniżają wiarygodność deklarowanej na etapie przygotowywania projektu skuteczności działań.

Kryterium to w całości należy zatem pominąć, zwłaszcza w kontekście kryterium nr 2 („Stopień inwazyjności danego gatunku”).

2. Stopień inwazyjności danego gatunku

W kryterium tym oceniane będzie to „czy gatunki będące przedmiotem projektu wymagają szybkiej eliminacji”. Należy zauważyć, że definicja ta dotyczy *de facto* stopnia rozprzestrzenienia gatunku, a nie stopnia jego inwazyjności, o którym mowa w nazwie kryterium nr 2. Stopień inwazyjności wskazuje bowiem na to jakie zagrożenie stanowi dany gatunek, a nie w jakiej skali jest on rozprzestrzeniony.

Proponuje się zatem następujące brzmienie nazwy tego kryterium:

„Stopień rozprzestrzenienia danego gatunku”

W opisie tego kryterium podano w jaki sposób będzie ono oceniane: projekty, w których zwalczane będą gatunki zaliczone do IGO podlegające szybkiej eliminacji otrzymają 12 punktów, a projekty dotyczące IGO rozprzestrzenionych na szeroką skalę – 6 punktów. Abstrahując od wartości punktacji, podejście, w którym promowane jest zwalczanie takich gatunków, które nie są jeszcze rozprzestrzenione na szeroką skalę, jest właściwe. Realizacja takich projektów daje najwyższe szanse (choć nie gwarantuje pewności) na całkowite wyeliminowanie gatunku w skali całego kraju. Tym samym kryterium nr 2 jest tożsame z kryterium rankingującym nr 1 („Stopień przyczynienia się do całkowitego usunięcia gatunku z polskiej przestrzeni przyrodniczej”), w którym najwyższej punktowane miałyby być właśnie takie projekty, które doprowadzą do eliminacji gatunku w skali całej Polski. Jednocześnie kryterium nr 2 pozbawione jest kontrowersji wskazanych w kryterium nr 1.

Należy jednak zwrócić uwagę, że również w stosunku do IGO rozprzestrzenionych na szeroką skalę, podejmowanie działań zaradczych (izolacji, kontroli populacji) jest nie tylko dopuszczalne obowiązującymi przepisami, ale w pewnych warunkach może być bardziej uzasadnione niż zwalczanie gatunków podlegających szybkiej eliminacji. Sytuacja taka może mieć miejsce np. na obszarach chronionych poddanych silnej presji inwazyjnych gatunków obcych rozprzestrzenionych na szeroką skalę. Wprawdzie kryterium nr 2 w obecnym brzmieniu nie wyklucza podejmowania takich działań, ale należy rozważyć zasadność wyższego punktowania projektów realizowanych np. na obszarach chronionych, nawet jeśli ich celem będzie obniżenie liczebności IGO, a nie jego całkowita eliminacja.

Należy również zwrócić uwagę, że w 2018 r., zespół ekspertów koordynowany przez Uniwersytet Śląski i Instytut Ochrony Przyrody PAN, opracował na zlecenie GDOŚ „Strategię na rzecz zwalczania inwazyjnych gatunków obcych w Polsce”. Jednym z jej kluczowych elementów było opracowanie listy priorytetowych inwazyjnych gatunków obcych, których zwalczanie w Polsce należy podejmować w pierwszej kolejności. Metodyka wyboru tych gatunków została wypracowana w ścisłej współpracy z GDOŚ i uwzględniała trzy kluczowe parametry: inwazyjność gatunków, stopień ich rozprzestrzenienia oraz dostępność skutecznych metod kontroli. Wykorzystując kombinację tych parametrów, wytypowano 9 gatunków, dla których priorytet zwalczania był najwyższy, oraz 16 gatunków o priorytecie wysokim.

Ponieważ bezpośrednim celem przygotowania tej listy było wyznaczenie priorytetów dla finansowania działań zaradczych w przyszłości, lista ta zdecydowanie powinna być uwzględniona w kryteriach oceny projektów.

3. Metody zwalczania

W kryterium tym oceniany będzie „*stopień wiarygodności metod przyjętych do eliminacji gatunków inwazyjnych*”. Kryterium to jest w bardzo dużym stopniu tożsamy z kryterium obligatoryjnym nr 8 („Skuteczność metod zwalczania”), do którego uwagi zamieszczono powyżej. Widać to zarówno w tytułach obu kryteriów, jak i w opisie ich definicji.

Analogiczna jest w tym przypadku również uwaga dotycząca całkowitego pominięcia w obu kryteriach izolacji i kontroli populacji, które w świetle ustawy o gatunkach obcych są – obok eliminacji – „pełnoprawnymi” celami zwalczania.

W opisie kryterium nr 3 podano, że najwyższą ocenę miałyby otrzymać wnioski, w których „przewidywana w projekcie metoda jest zgodna z kompendium GDOŚ”. Zapis taki nie jest jasny. Jego intencją było zapewne odwołanie się do kompendiów zwalczania wybranych inwazyjnych gatunków obcych, opracowanych dla GDOŚ. Zapis ten należałoby zatem uściślić, z podaniem źródła (adresu strony internetowej), w którym wnioskodawca mógłby się zapoznać z metodyką zwalczania. Należy jednak pamiętać, że kompendia te zostały opracowane jedynie dla niewielkiej liczby gatunków, z których część to IGO rozprzestrzenione na szeroką skalę. Nie zostały natomiast przygotowane kompendia np. dla inwazyjnych obcych gatunków ptaków i ssaków, z których część to IGO podlegające szybkiej eliminacji.

W efekcie punktacja w tym kryterium może być niespójna z punktacją przyznawaną w kryterium nr 2 („Stopień inwazyjności danego gatunku”): projekty dotyczące IGO podlegających szybkiej eliminacji będą promowane wg kryterium nr 2, jednak jeśli nie opracowano dla nich kompendiów, to nie będą promowane wg kryterium nr 3. Z kolei projekty dotyczące IGO rozprzestrzenionych na szeroką skalę tracą punkty w kryterium nr 2, jednak jeśli opracowano dla nich kompendium, to zyskują punkty w kryterium nr 3.

Należy uznać, że stopień rozprzestrzenienia zwalczanego IGO powinien być ważniejszym wskaźnikiem wartości projektu, niż literalne odwołanie się do metodyki zwalczania zawartej w kompendiach. Jest to tym bardziej zasadne, że metodyki te w dużym stopniu były oparte o istniejące wcześniej dane zawarte w publikacjach. Jednocześnie kompendia te same w sobie stanowią publikację metodyki sprawdzonej na terenie Polski, zatem całkowicie wypełniają warunki, które w niniejszym kryterium zostały określone dla osiągnięcia środkowego, sześciopunktowego progu oceny (6 pkt. – przewidywana w projekcie metoda została sprawdzona na terenie Polski i opublikowana).

Rekomendowane jest zatem usunięcie zapisu dotyczącego przyznawania 8 punktów za zastosowanie metodyki zgodnej z kompendiami GDOŚ. Można jednocześnie rozważyć następującą zmianę brzmienia warunku dla przyznania 6 punktów:

„6 pkt. – przewidywana w projekcie metoda została sprawdzona na terenie Polski i opublikowana, np. w kompendiach zwalczania wybranych inwazyjnych gatunków obcych, opracowanych dla GDOŚ (<https://www.gov.pl/web/gdos/kompendia-zwalczania-wybranych-igo>)”

4. Liczba inwazyjnych gatunków obcych, wobec których planowane jest podjęcie działań

W kryterium tym przewidziano przyznanie 1 punktu projektom, w których przewidziano działania dotyczące 1 gatunku, a 5 punktów projektom, w których przewidziano działania dotyczące więcej niż 1 gatunku.

Należy zwrócić uwagę, że taki sposób oceny nie bierze pod uwagę ani inwazyjności (stopnia stwarzanego zagrożenia) i stopnia rozprzestrzenienia zwalczanych gatunków. Może to skutkować brakiem finansowania projektów mających na celu zwalczanie tylko jednego, lecz bardzo inwazyjnego gatunku i podlegającego szybkiej eliminacji IGO, na rzecz finansowania

takich projektów, w których zwalczane będą np. dwa gatunki mniej inwazyjne, rozprzestrzenione na szeroką skalę.

Taki sposób oceny może również skłaniać wnioskodawców do nieuzasadnionego merytorycznie „dopisywania” dodatkowego IGO, w celu uzyskania wyższej punktacji.

5. Zasięg projektu

Ocenie w tym kryterium podlega zasięg realizacji projektu, określony na podstawie danych z Centralnego Rejestru Danych IGO, opublikowanych w narzędziu GEOSERWIS GDOŚ. Intencją tego kryterium jest zapewne promowanie takich projektów, w których zwalczanie będzie obejmowało znaczącą część lokalizacji, w których występuje dany IGO. Podejście takie jest słuszne i w dużym stopniu zbieżne z celem określonym w kryterium rankingującym nr 1 („Stopień przyczynienia się do całkowitego usunięcia gatunku z polskiej przestrzeni przyrodniczej”) i nr 2 („Stopień inwazyjności danego gatunku”). Uwagi do obu tych kryteriów zamieszczono powyżej.

Z kolei definicja tego kryterium, wskazująca na Centralny Rejestr Danych IGO i GEOSERWIS GDOŚ jako podstawowe źródła informacji służące do oceny, w bezpośredni sposób odnosi się do kryterium obligatoryjnego nr 3 („Identyfikacja stanu wyjściowego”), w którym wskazane są te same źródła informacji.

Zamieszczone powyżej uwagi do kryterium obligatoryjnego nr 3, mają zatem zastosowanie również w kryterium rankingującym nr 5.

6. Prowadzenie działań edukacyjnych z zakresu inwazyjnych gatunków obcych

Brak uwag do tego kryterium

7. Ocena wysokości kosztów w stosunku do zakresu rzeczowego

Brak uwag do tego kryterium

dr hab. Sabina Pierużek-Nowak, prof. UW
przewodnicząca KOG PROP
[podpisano elektronicznie]

Otrzymują:

- Ministerstwo Klimatu i Środowiska, Departament Funduszy Europejskich
- Polska Zielona Sieć, członek Komitetu Monitorującego program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko, na lata 2021-2027.
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska,
- Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska
- Członkowie PROP
- a/a